

Szenvedéstörténet

Keresztury Tibor: Hűlt helyem

Budapest, 2021, Magvető

Keresztury Tibor irodalomtörténészként indult, disszertációt és monográfiát írt Petri Györgyről, sokáig az *Alföld* folyóirat emblematis, szemléletváltást hozó szerkesztője volt, majd a *Litera* alapítója lett. A kritikákat, esszéket, tanulmányokat később (elsősorban a *Magyar Narancs* felkérésének köszönhetően) tárcák, elbeszélések is kiegészítették. A szerzőnek már több szépirodalmi kötete jelent meg, ezek közül a legutóbbi az idén napvilágot látott *Hűlt helyem*, mely a halállal és a félelemmel való szembenézés erős, letaglózó könyve. A kötetnyitó két mottó (Nagy Lászlótól és a viszonylag ismeretlen, miskolci Kórákó Bélától) alapján hatyúdalként („félek, nyílik a föld alattam”) és befelé forduló önvizsgálatként is („Csak befelé nézett, reggeltől napestig...”) értelmezhető a könyv.

A regényként elkönyvelt önéletrajzi visszatekintés hét különálló, önálló című részből áll, ezek nevezhetők akár egy regény fejezeteinek is, véleményem szerint azonban helytállóbb a kötetet elbeszélésfüzérként meghatározni, és így az egyes írásokat lazán összefüggő elbeszélések gyűjteményeként olvasni. A stílusban és témában is különböző szövegeket persze összeköti a bennük szereplő hős, akinek különböző életrészeit pillantanak be az egyes írások. Olyan élethelyzeteket tárnak az olvasó elé, melyek egy-egy krízishoz, újrakezdéshez, nagyon erős sokkhoz, radikális változást jelentő élményhez vezetnek vissza. A legelső, Betelt a pohár címet viselő írás például az alkoholizmussal való szembenézés, a gyógyszerbeültetéssel motivált elvonás időszakáig vezet. Már ebben az írásban egyértelművé válik, hogy Keresztury elbeszélője küz-

delmeiről nem idilli, cukormázos képek formájában tudósít, hanem a pokol legmélyebb bugyraiba kalauzol, ahol a lelki és testi szenvedés, a fájdalom az úr. A beültetés előtti várakozás atmoszféráját a várakozó személyek leírásával, a főnővér és az orvos lekezelő stílusának bemutatásával teremti meg, és nyilvánvalóvá teszi, hogy egy ilyen döntés mennyi kiszolgáltatottsággal, megalázottsággal jár együtt. A műanyag székeken halálra váltan, csendben vagy éppen beszédkényszerrel küszködve várakozó vagy éppen deliráló alkoholisták leírása nemcsak szuggesztív, hanem nagyon hiteles is, látszik, hogy aki tudósít, testközelből ismeri a situációt, és nem fél megmutatni annak legmegrázóbb részleteit sem: „Balra tőle, egy harminc kilónál nem nehezebb, apró ember patakokban verejtékezik. Mellette egy idősödő férfi rágja véresre a körmeit, odébb egy bomlott tekintetű kolléga mantrázik, mormol valamit szakadatlanul, előre-hátra hajlongva a padon. Lábánál tócsa, ürülék – nem vette észre, hogy becsinált és maga alá hugyozott. Négy leharcolt, a kétségbeesés legmélyebb bugyrában vergődő árnyalak teljes apátiában [...]” A naturalista jegyeket mutató írás egyértelművé teszi, hogy az alkoholizmus, a depresszió nagyon is érzéki tapasztalat; nemcsak a lélek, hanem a test romlása, szétesése is egyben.

Ezt, a bevezetőnek is tökéletes, az alaphangot kiválóan megadó írást két gyermekkori történet (A sötét-kapu felé; Keszti bácsi haldoklása) követi, a regény/elbeszélésfüzér láthatóan nem időrendre épít. Véleményem szerint a kötet legsikerültebb része ez a két szöveg, mely a gyermekkorára visszaemlékező főhős miskolci,

avasi lakóhelyének környezetét, az udvarokban lakókat eleveníti fel. Nagyon szarkasztikus szövegek ezek, a kisfiú perspektívájából tudósító emlékező nyilvánvaló félelemmel és szorongással szemléli ablakából a groteszk és abszurd világot, mi olvasók azonban, az előadásmódnak köszönhetően nevetünk az itt élő „hősökön”, az alkoholista Skriba Barnán, a haldokló férjét ápoló Keszi nénin vagy az udvar legerősebbjén, Motoros Márián – egészen addig, míg eszünkbe nem jut, hogy van, akinek tényleg ez és ennyi az élet. Keresztury kiválóan csinál nevetnivaló helyzetet a legtragikusabb szituációból is, de nem önfeledt nevetéssel ajándékozza meg olvasóját, inkább valamiféle feszültséggel, a nevetés és a sírás határán egyensúlyozó lelkiállapottal. A Rákóczi utcai udvar plasztikus bemutatása, az itt uralkodó káosz, az életüket tengető lecsúszottak, az alkoholba menekülő munkanélküli férfiak Tar Sándor novelláit idézik (Tar kiemelkedően fontos író, talán példakép is Keresztury számára), a szegénység, a nyomor, a kilátástalanság zónáját teszik láthatóvá. Ebben a groteszk forgatagban szinte el is terelődik a figyelem a megfigyelő főhősről, pedig három fontos traumával is szembesül: hatéves korában patológus apja megmutatja neki a hullaházat, közelről megnézi az évtizedek óta haldokló Keszi bácsit, és a szexualitással is ismerkedni kezd, igen csak abszurd és megrázó módon.

Ezek után a kötet leghosszabb írása következik, melynek már a címe is ironikus (Röpül az idő), hiszen éppen egy ébren töltött, pánikrohamokkal tűzdelt, gerincsérv miatti mozdulatlanságba dermedt éjszaka bemutatása, mely alatt minden történik, csak az idő nem moccan. A megőrléstől és a kontrollvesztéstől, a haláltól való félelem uralkodik ebben a hosszú, belső monológokból építkező szövegben. Thomas Bernhard végtelenre nyúló subjektív gondolatfutamait idézi a rész, mely sokszor az olvasó számára is nagy tehertétel, nehezen befogadható írás. A szorongás legmélyére lejutó hőst azonban talán csak így

követhetjük, ezzel a módszerrel érhető el az, hogy fájdalomnak és szenvedésének a legmélyére hatolhassunk. A gyermekkor kifelé tekintő, a környezetet a legapróbb részletekig megfigyelő perspektívájából hirtelen a belső működés, a lélek felé fordított, ugyancsak aprólékos figyelem nézőpontjával találkozunk, ahol a legkisebb sóhajnak vagy apró mozdulatnak is hatalmas jelentősége van. Nemcsak a perspektíva, de ezzel egy időben a stílus is sokat változik, a mozgalmas, színes jelenetek, a pár mondatban felskiccelt figurák helyett egy tudat mélyére utazunk, a valódi cselekmény helyett a reflexiók, a gondolatok, az önértelmezés futamai veszik át a főszerepet.

Három rész marad még hátra, az egyik a pszichiátriára való bevonulást, a depresszió elhatalmasodását és a feladást mutatja meg (Barátok közt), a másik a neurológiai osztályok útvesztőjébe, a különböző diagnózisok sűrűjébe, majd a halálos kimenetellel való szembesülés sokkjához kalauzol (Kifutó széria, szintén ironikus, szarkasztikus cím), az utolsó pedig a kötet születésének idejébe, a jelenbe enged bepillantást, ahol a hős megpróbálja méltósággal megélni azt a sorsot, ami neki adatott, torokszorítóan, ugyanakkor az önsajnálatot megszűrölve mutatja be egyre szűkülő életterét és lehetőségeit, valamint a szöveg megírásának körülményeit (A hattyú dala). Mind a hét elbeszélés letaglózó és kétségbeejtő, ebben a könyvben esélye sincs a boldogságnak, az örömmek, az egyetlen, ahol az idill belopakodik ebbe a fájdalmas világba, az a visszatérően megjelenő társ, aki a hőst feltétlen szeretetével követi és biztatja akkor is, amikor az részeg, amikor összetöri magát, vagy amikor szembesül azzal, hogy halálos beteg. A hős és a társa közötti kapcsolat az egyedüli fény ebben az iszapos sötétségben, ahová Keresztury elbeszélője vezeti az olvasót.

Az elbeszéléstechnika már az elejétől fogva különleges, az egyes szám első és az egyes szám harmadik személyű megszólalásmód váltogatja egymást, mintha az elbeszélő saját magáról beszélne, de aztán

mégiscsak hősként emlegeti a főszereplőt. Ez a távolító gesztus érthető működés egy önéletrajzi elemekkel teletűzdelt, de mégiscsak fikciós szöveg esetében, ugyanakkor az elbeszélés mód kiszámíthatatlan változása mintha azt hangsúlyozná, hogy lehetetlen a saját történetünket kívülállóként elbeszélni, a személyes érintettség miatt óhatatlanul visszacsúszunk az egyes szám első személybe, az azonosulásba. De az azonosulás is lehetetlen, nem lehet ezzel a fájdalommal ilyen közletről mit kezdeni, szükség van a distanciára. Mintha e kettő között ugrálna a Húlt helyem elbeszélője is, távolról is nézi, meg közletről is, szereplőként és elbeszélőként is reflektál az eseményekre.

A központi hőson túl, aki ezen a szenvedéstörténeten végigmegy, és az elbeszélőn, aki szembenéz a halállal, több motívum is összeköti a széttartó történeteket. Az ájulás az egyik ilyen, a hőszintén minden „fejezetben” elájul, a gyógyszer beültetésénél a fájdalomtól, gyermekkorában a félelemtől, majd a neurológián is eszméletét veszíti. A Röpül az idő hosszú monológjában reflektál is az ájulás helyzetére, állapotára, vágyik az ájulásban bekövetkező öntudatlanságra: „Csak álljon le a verkli, ne gondoljak, ne érezzek semmit, semmit egyáltalán. Csak valami kongó, áthatolhatatlan, matt, fekete üresség legyen, egybefüggő, szálkás vaksötét, melynek nincsenek tartalmai; amiben nem dereng fel az égvilágon semmi, nincs benne gondolat, vagy ha mégis, akkor nincsen tárgy, vagy ha mégis, akkor kizárólag csakis annyi, hogy igen, megvan, megvan a dolog: üres vagyok, mint egy bány, amiben megszűnt a kitermelés. Nincs történet, nincsen érzés, nyoma sincs életnek, megcsináltam, naugye, hogy. [...] Jöjjön el a te országod, fel-emelő, boldog, öntudatlan ájul.” A valóságból való menekülést, az állandó (ön)analízis, reflexió, a túlhajtott gondolkodás

végét jelenti az eszméletvesztés, az öntudat poklából való kiszállás. Az ájulás mellett a hányás és az ürítés fordulnak meg előismétlődően az egyes szövegekben. Mindkettő olyan testi funkcióként jelenik meg, melyet nehéz szabályozni, s így mindkettő a test kontrollálhatatlanságának képzetét erősíti. A magát mindenhatónak gondoló elme kudarca a gyarló test felett, legyen szó akár a pszichiátriára való beköltözéskor támadó székelési ingerről, az undort kifejező vagy a túlzott alkoholfogyasztást követő hányásokról. A test előtérbe helyezésének persze másik vonatkozása is van: ezek a naturalista jelenetek még ma is tabunak számítanak, így részletekbe menő leírásuk afféle tabudöntögetés, de nem öncélú megbotránkoztatás, hiszen a szövegekben megjelenő testi-lelki szenvedések bugyraiban azért nagyon is hétköznapi jelenségek.

A Petri-kutató irodalomtörténész íróként hasonló alászállásokra készletit olvasóját, mint az általa sokat tanulmányozott és nagyra tartott költő. Ezek a kispőzében megfogalmazódó pokoljárások állnak össze egy hosszú szenvedéstörténetté, melynek minden pontján ott van a halállal való szembenézés is (kezdve a gyermekkori, traumatikus hatású prospektúrán tett látogatással), a legvégén pedig a halálfélelem, mellyel az író valójában ezen a kötetben keresztül próbált szembenézni. Keresztury Tibor az önsajnálát és a teljes szétesés helyett ezt a megküzdési módot, terápiát választja, túlélésében fontos segítői az önironia és a szarkazmus stílus eszközei, melyek az egész szöveget áthatják. Farkasszemét nézni a halállal nem lehet könnyű, ebből irodalmat formálni, ehhez megfelelő keretet találni pedig csak keveseknek sikerül – ez a kötet súlyos, és hatása alól szabadulni szinte lehetetlen, nem kívánhatunk mást, mint hogy legyen erő és élet még néhány kötetre.

Kolozsi Orsolya

KOLOZSI ORSOLYA (1980) író, kritikus. Legutóbbi kötete: *Olvasónézet* (válogatott kritikák, 2021).